

Tekenen in de tijd 225

12-18 november 2023

Dat God in Jezus ons lijden deelt, is zijn antwoord op onze vraag naar het waarom van alle verschrikkingen. De patriarch van Jeruzalem getuigt daarvan te midden van de strijd. Erik Borgman wordt getroost door zijn getuigenis en ziet deze als voorbeeld voor de kerk bij ons.

Afgelopen week probeerde ik mijn Fontys-studenten uit te leggen wat het kon betekenen dat Jezus volgens het Nieuwe Testament 'moest lijden', zoals Hij volgens het evangelie zelf verschillende keren zegt. Verschillenden van hen hebben daar moeite mee, zoals veel hedendaagse mensen. Die moeite is wat mij betreft terecht. Interpretaties die suggereren dat God Jezus' lijden heeft gewild als genoegdoening voor de zonde, suggereren dat lijden iets goeds zou zijn en het kwaad kan compenseren. Ik probeerde te laten zien dat deze interpretatie lang niet de enige is en dat het Nieuwe Testament uiteindelijk iets anders suggereert. Jezus moest lijden, moest sterven opdat Hij het lijden en de dood zou overwinnen en wij bevrijd zouden worden van de angst ervoor en de gevangenschap erin. Dit is de hoofdlijn van Paulus, van de evangelies en van de meeste kerkvaders, tot in de Middeleeuwen Anselmus van Canterbury (1033-1109) kwam met die theologie van de genoegdoening: lijden als betaling van de zonde.

Aan het einde van het college probeerde ik nog duidelijk te maken dat het theologisch nadenken over Jezus' lijden als uitdrukking van Gods betrokkenheid bij ons lijden in de vorige eeuw een nieuwe urgentie heeft gekregen. Het in menselijke zin volkomen zinloze lijden en de vroegtijdige dood van zoveel jonge mensen tijdens de Eerste Wereldoorlog stelde onontkoombaar de vraag naar Gods verhouding ermee. Sinds de Shoah geldt dit nog veel meer. Ik deel de overtuiging van de Duitse theoloog Johann Baptist Metz (1928-2019) dat de herinnering aan het lijden en de dood een fundamenteel aspect is van het christelijk geloof. Zoals Huub Oosterhuis (1933-2023) het treffend heeft verwoord en zing- en bidbaar heeft gemaakt: 'Zie alle stervelingen van de wereld, waar onze doden zijn, verkoold, verwaaid, vragen wij U: hebt Gij hen nog gezien?' Dat het laatste woord niet is aan de dood moet nog waar blijken en het geloof erin uit zich in de volgehouden vraag hoe lang het nog duurt totdat volgens de belofte de doden werkelijk zullen leven.

Ik eindigde mijn college met beelden uit Gaza en Israël van gedode kinderen en daartussen een foto van een demonstratie waarin prominent een bord werd meegedragen met de tekst: 'NO HATE'. Opnieuw is de vraag actueel hoe te zorgen dat geweld de haat niet opdrijft en zo ervoor zorgt dat dood leidt tot nog meer doden.

Toen op 7 oktober de oorlog begon met de aanvallen en ontvoeringen van Hamas, was de franciscaan Pierbattista Pizzaballa, sinds 2020 de Latijnse patriarch van Jeruzalem, in Italië. Paus Franciscus had hem op 30 september in Rome tot kardinaal gecreëerd en hij was bij familie. Pizzaballa keerde halsoverkop terug nadat hij het nieuws van zijn secretaris hoorde. Twee weken later, op 24 oktober, schreef hij alle gelovigen van zijn diocees een brief, naar zijn eigen zeggen vooral ook om zijn eigen gedachten te ordenen. Zijn inleiding windt er geen doekjes om:

Al meer dan twee weken worden we overspoeld met beelden van verschrikkingen, die oude trauma's hebben doen herleven, nieuwe wonden hebben geslagen en pijn, frustratie en woede in ons allemaal hebben doen exploderen. Veel lijkt te spreken van dood en eindeloze haat. Talloze 'waaroms' slaan in onze gedachten in golven over elkaar heen, waardoor ons gevoel van verbijstering almaar groter wordt.

Pizzaballa zit in het oog van de storm, want zoals hij uitlegt in een interview in *L'Osservatore Romano*, bestaat de Latijnse kerk in Israël-Palestina uit mensen afkomstig uit een veelheid van bevolkingsgroepen: Arabieren in Gaza en op de Westelijke Jordaanoever, Israëlische burgers, Israëlische soldaten die in Gaza vechten, gastarbeiders en buitenlanders. Dat leidt tot interne spanningen en strijd, maar hoe zou dat ook anders kunnen, vraagt hij retorisch. Niettemin veroordeelt Pizzaballa in zijn brief met alle gewenste duidelijkheid zowel de aanvallen van Hamas als de Israëlische bombardementen met zijn talloze slachtoffers, onder wie veel vrouwen en kinderen. Deze cyclus van geweld en tegengeweld zal geen enkel probleem oplossen, maar veeleer nieuwe problemen creëren, zegt hij paus Franciscus na. Beide kerkleiders pleiten voor gerichte inspanningen om vrede te bewerkstelligen en kregen daarop zowel van Palestijnse als van Israëlische zijde kritiek.

Met een in de actuele situatie haast schokkende directheid citeert Pizzaballa vervolgens Jezus' woord: 'Weliswaar leven jullie in de wereld in verdrukking, maar hebt goede moed: Ik heb de wereld overwonnen' (Johannes 16,33). Hij legt deze woorden als volgt uit:

De vrede waarover [Jezus] spreekt heeft niets te maken met overwinning op anderen. Hij won de wereld door haar lief te hebben. Het is waar dat op het kruis een nieuwe werkelijkheid en een nieuwe orde beginnen. De orde en de werkelijkheid van degene die zijn leven uit liefde geeft. Met de opstanding en de gave van de Geest behoren die werkelijkheid en die orde toe aan zijn leerlingen. Aan ons. Gods antwoord op de vraag waarom de rechtvaardigen lijden, is geen verklaring, maar een Aanwezigheid. Het is Christus aan het kruis.

Het is deze ongewapende en vredige aanwezigheid die de kerk volgens Pizzaballa te belichamen heeft. We herkennen de gedachtegang van mensen als Pierre Claverie (1938-1993), de vermoorde dominicaanse bisschop van Oran, van de vermoorde trappistenmonniken van Tibhirine, van de vermoorde jezuïet Frans van der Lugt (1938-2014). Pizzaballa heeft zichzelf bereid verklaard om de plaats van de Israëlische gijzelaars in te nemen en heeft daaraan toegevoegd tot hetzelfde bereid te zijn voor Palestijnen, of voor wie ook maar. Hij noemt dat vanzelfsprekend voor een kerkelijk leider.

Het vraagt moed, schrijft Pizzaballa zonder omhaal in zijn herderlijke brief, om gerechtigheid te eisen zonder haat te zaaien, om te vragen om genade en onderdrukking af te wijzen, om als christelijke gemeenschap onderling verbonden te blijven met alle verscheidenheid aan meningen, gevoeligheden en visies. Maar er zit niets anders op:

Hier, vandaag, moed te hebben tot liefde en vrede, betekent dat we niet moeten toestaan dat haat, wraak, woede en pijn alle ruimte innemen in ons hart, ons spreken en ons denken. [...] Het betekent toegewijd zijn, ervan overtuigd zijn dat het nog steeds de moeite waard is om alles te doen wat we kunnen voor vrede, gerechtigheid, gelijkheid en verzoening. Onze taal mag niet gaan over dood en gesloten deuren. Integendeel, onze woorden moeten creatief en levengevend zijn, perspectief bieden en horizons openen.

Zo eenvoudig en zo onmogelijk is het. Wij hoeven alleen maar bereid te zijn het onmogelijke te doen. Dat te midden van alle geweld en turbulentie dit zo rechtlijnig gezegd wordt, geeft mij moed en troost.

Wij tobben in onze streken gedurig over de vraag hoe de kerk van betekenis kan zijn. Ik blijf maar herhalen, wat mijzelf betreft een beetje tot vervelens toe: we moeten gewoon doen wat de kerk altijd heeft gedaan. We moeten in onze situatie getuigen van ons geloof in God die ons niet in de steek laat en daarom elkaar niet in de steek laten. Ook niet als dat pijn doet, ook niet als we niets anders meer hebben dan onze tranen of onze vertwijfeling. Dat is van betekenis. Niet het

feit dat we dit niet meer kunnen doen, maar dat wij dit maar niet genoeg kunnen vinden, maakt onze diepste crisis uit.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus in Utrecht

De Engelse tekst van de brief van kardinaal Pierbattista Pizzaballa is te vinden op de website van het Latijnse patriarchaat van Jeruzalem: <https://www.lpj.org/posts/letter-to-the-entire-diocese.html>.